

משרד המשפטים

פעולות ביקורת

באגף שומת מקרקעין נערכה ביקורת על פעולת השמאי הממשלתי הראשי ושלוש לשכות מחוזיות.

באגף רישום והסדר המקרקעין נבדקו פעולות הסדר המקרקעין בשתי לשכות — תל-אביב והמרכז, חיפה והצפון.

במרכז למיכון משרדי ובלשכת רישום מקרקעין בפתח תקוה נבדקה המערכת הממוחשבת לרישום מקרקעין.

באגף רשם הפטנטים, מדגמים וסימני מסחר נבדקו סדרי המינהל והכספים ברישום פטנטים וסימני מסחר.

בבית הדין הארצי לעבודה ובשלושה בתי דין אזוריים נערכה ביקורת על סדרי המינהל והכספים.

ביחידת הכספים שבהנהלת בתי המשפט נבדק ביצוע התקציב של מערכת בתי המשפט לשנת הכספים 1980, לרבות פעולות הגבייה.

בלשכת עורכי הדין הוחל בביקורת על פעולות הלשכה — הוועדה המרכזית ושלושה ועדים מחוזיים.

אגף שומת מקרקעין

1. במסגרת משרד המשפטים פועל אגף שומת מקרקעין (להלן האגף); בראש האגף עומד השמאי הממשלתי הראשי, שמוסמך על ידי הממשלה להעריך שווי מקרקעין שהמדינה או אחד ממוסדותיה מתכוון לרכוש, להפקיע או למכור, להחכיר או להשכיר. לאגף הנהלה, שמושבה בירושלים, וארבע לשכות מחוזיות — בירושלים, בתל אביב, בחיפה ובבאר שבע.

תקציב האגף בשנת הכספים 1980 היה 2.84 מיליון שקל והוצאותיו למעשה היו כ-3.15 מיליון שקל; בשנת הכספים 1981 הוקצב לאגף סך של 5.36 מיליון שקל. ההוצאה הארגונית של האגף כלולה בסעיפי ההוצאות למינהל ואירגון של משרד המשפטים. שיא כוח האדם נקבע ל-41 משרות בתקן; בפועל הועסקו באמצע 1981 — 40 עובדים קבועים. נוסף עליהם מעסיק האגף עשרה גימלאים, שמאים פרטיים במשרות חלקיות לפי חוזים מיוחדים, שבעה עובדים שמשכורתם משולמת על חשבון משרד הקליטה (עולים חדשים) ומינהל מקרקעי ישראל, חמישה מתמחים ושני עובדים ארעיים. כן נעזר האגף, באיסוף נתונים מיחידות מס שבת מקרקעין באוצר, על ידי 13 עובדים, ששכרם משולם לפי כמות הטפסים ("נתוני עסקה במקרקעין"). שהם ממלאים.

2. בחודשים מאי-יולי 1981 ערך משרד מבקר המדינה ביקורת על פעולות האגף. בביקורת, שנערכה בהנהלת האגף ובשלוש לשכות מחוזיות — ירושלים, תל אביב וחיפה — נבדקו דרכי איסוף המידע, עריכת השומות, וסידורי המינהל בפעולות הלשכות (בדבר ביקורת קודמת, שנערכה בשנת 1974 — ראה דו"ח שנתי 25, עמ' 479).

היקף השומות

להלן נתונים על מספר השומות, שהיו בטיפול הלשכות בשנות הכספים 1979 ו-1980 ושווי הרכוש הנישום, על בסיס הדו"חות החודשיים שהוגשו להנהלת האגף:

ירושלים והדרום		תל-אביב והמרכז		חיפה והצפון		ס"ה	
שנת הכ. פים	הערכת הנכסים בשקלים	שומות	הערכת הנכסים בשקלים	שומות	הערכת הנכסים בשקלים	שומות	הערכת הנכסים בשקלים
1979	633,210	2,687	1,082,480	2,911	247,836	8,051	1,962,526
1980	1,442,774	2,684	2,114,408	3,158	816,821	7,536	4,374,003

— אינו מנוהל רישום מרוכז באשר למספר השומות שנתבקשו מהאגף, ולכן אין אפשרות לקיים מעקב ופיקוח על הבקשות שעדיין לא מולאו. הרישום בספר דואר נכנס אינו יכול לשמש תחליף לרישום האמור, כיוון שפעמים רבות בקשה אחת מתייחסת לשומות בכמה חלקות. במצב זה מספר השומות שעליו מדווחת הנהלת האגף למשרד המשפטים עולה בהרבה על מספר הבקשות הנרשמות בספר; לדוגמה: בשנת 1980 נתקבלו במחוז ירושלים 1,811 בקשות וניתנו 2,684 שומות; במחוז תל אביב נתקבלו 2,415 בקשות וניתנו 3,158 שומות; ובחיפה נתקבלו 1,400 בקשות וניתנו 1,694 שומות.

איסוף המידע להכנת שומה

1. כדי להכין ולעצב שומות ריאליות, ככל האפשר, על השמאי לרכוש ולאסוף מידע שישמש לו כלי עזר, שבאמצעותו יוכל ללמוד על המתרחש בשוק המקרקעין בסביבה שבה מדובר. ככל שהמידע מקיף ומעודכן יותר כן גדלים השיביות והיכולת לעשות בו שימוש וזאת במיוחד בתקופת אינפלציה ושינויים תכופים במחירי המקרקעין. מידע רב על שוק המקרקעין ועל תנודות המחירים מצוי כיום בידי יחידות ממשלתיות וגופים ציבוריים שונים, בעיקר: לשכות מס שבה מקרקעין שבאוצר, לשכות רישום המקרקעין שבמשרד המשפטים, חברות שיכון, פרסומים בעתונות, וסקרים על מחירי דירות בבנייה חדשה על ידי חברות וקבלנים.

בביקורת הקודמת (ראה דו"ח שנתי 25, עמ' 480) הוצבע שלשכת תל אביב, העוסקת במחצית בקירוב מהשומות בכל הארץ, לא עשתה פעולה של ממש לליקוט נתונים חשובים על עיסקאות במקרקעין.

בביקורת הנוכחית הועלה, שבתחילת 1980 הוקמה באגף יחידה למחקר ולניתוח מידע במקרקעין, שמתפקידה לאסוף ולרכז מידע ולהפיצו ללשכות האגף, כדי שישמש כעזר לשמאים בבואם לערוך שומה. היחידה קיבלה את אישור הנהלה, להעסקת 15 עובדים בתנאי קבלנות; כיום מועסקים, כאמור, 13 עובדים באיסוף נתונים מיחידות מס שבה, והבסיס לתשלום שכרם היה באמצע 1981, 3.55 שקלים לטופס.

2. עיקר המידע לעריכת שומה נמצא ביחידות מס שבה במקרקעין. בלשכות אגף השומה אמור להתרכז מידע זה בתיקים נפרדים לכל גוש ("תיקי גוש"). בלשכת חיפה מנוהלת כרטסת שבה נרשמות כל העיסקאות שנעשו במחוז, לרבות אלו שנרשמו בלשכת מירשם המקרקעין; נוסף לזה מפיצים בין העובדים באותה לשכה, בכל שבוע, לקט נתונים הודן במחירי דירות, וכן סקר תלת חודשי שבו נתונים הנשאבים מדפי מידע של חברות בנייה וקבלנים שבתחום פעילות הלשכה.

— בלשכת חיפה נמצא, כי מזה שנים רבות אין נתונים על עיסקאות שנרשמו בלשכת מס-שבה חדרה (החולשת על חפציבה, פרס חנה וגבעת עדה). בתשובתו מנובמבר 1981 הודיע ראש האגף, כי הוחל בליקוט נתונים מלשכת מס שבה חדרה.

— בלשכות ירושלים ותל אביב אין מנהלים כרטסת לריכוז המידע. בלשכת תל אביב נמצאו בעת הביקורת (מאי 1981) כעשרת אלפים טפסים, שמולאו בלשכות מס שבה בשנים 1980 ו-1981, מונחים בארכיב בערמות בלי שהוכנסו לתיקי הגושים, כנדרש. עקב כך נפגע ערכו של המקור העיקרי לאיסוף המידע.

הטיפול בתיק לעריכת השומה

בבקשה לעריכת שומה יש לכלול פרטים מזהים על הנכס: מספרי הגוש והחלקה ופרטים מזהים באשר לנכס שאותו יש לשום; תנאי התחזקה בנכס; שטחו ופרטים על המחזוכים אליו (מבנה, קומות, חדרים) ועל ההכנסה ממנו. עם קבלת הבקשה היא נרשמת במזכירות הלשכה בספר דואר

בכנס, נפתח תיק שומה וניתן לו מספר המסווג לסידרה שניתנה לכל משרד ממשלתי או מוסד. לאחר הרישום והכנת התיק הוא מועבר ממנהל הלשכה לאחד השמאים לשם עריכת השומה. כאשר השמאי מקבל ממנהל הלשכה את התיק (שבו מרוכזים הנתונים הדרושים, ובמידת הצורך תרשים ותכניות בניה של הנכס) עליו לערוך את השומה על סופס "תסקיר שומה", שבו יש לציין עיסקאות ושומות להשוואה, וכן חישובים וחוות דעתו של עורך השומה. תסקיר זה נחתם על ידי השמאי ועל ידי שמאי נוסף. לאחר מכן מוציא השמאי, עורך התסקיר, את מכתב השומה למבקש. העתקי התסקיר ומכתב השומה מועברים, בכל מקרה, לשמאי הממשלתי הראשי לעיונו, כדי שישמשו לו מכשיר פיקוח שוטף על אופן עריכת השומה וסבירותה.

— משרד מבקר המדינה בדק בשלוש הלשכות כ-3,000 תיקי עיסקאות, שלגביהן ניתנו שומות בשנים 1979–1981, והועלה, שתסקירי השומה, שנערכו על ידי השמאים בלשכות ירושלים ותל אביב, התבססו, בעיקר, על הנתונים שבתסקירי הגרשים, שכאמור לא היו מעודכנים בלשכות אלה. בלשכת תל אביב ניתנו לעיתים, השומות אף בלי שהתבססו על מלוא החומר שהיה בתיקי הגרש; כן נמצאו תסקירים שהוכנו בלי שפורטו בהם עיסקאות להשוואה. במקרים שלא היה ניתן להתבסס על עיסקאות אחרות ועל השוואות, מן הדרוש היה שיימצאו נתונים או מידע כל שהוא לצורך, מבחו הסבירות של השומה, ודבר זה לא נמצא במרבית התיקים שנבדקו. בשלוש הלשכות נמצאו עשרות שומות, שניתנו על ידי השמאים, לאחר תקופה ארוכה שנעה בין שלשה לששה חודשים ויותר.

— לצורך מכירתם או ההכרתם של נכסי דלא ניידו בדרך של מכרז, בעיקר נכסים שבניהול מינהל מקרקעי ישראל או האפוטרופוס הכללי, מתבקשות לשכות השומה לשום את הנכס סמוך למועד פרסום המכרז. השוואה, שערך משרד מבקר המדינה, בין שומות שניתנו על ידי השמאי הממשלתי לבין ההצעות שנתקבלו במכרזים בשנים 1979–1981, העלתה כי כ-20% מהמקרים המתירים שהוצעו במכרזים היו גבוהים בהרבה מהשומות שניתנו על ידי השמאי הממשלתי, דבר המצביע על כך שמקורות המידע, שבהם נעזרו השמאים, לא שיקפו את מצב המחירים הערכני בשוק. על ליקוי זה הצביעה גם הביקורת הקודמת.

העסקת קבלנים לביצוע שומות

כאמור, האגף מעסיק על פי הסכמים מיוחדים, שמאים גימלאים, שהיו עובדי האגף בעבר, ושמאים פרטיים מבחוץ, ביניהם גם עוסקים מורשים בעלי משרדים לשמאות.

בהסכמים, שנחתמו עם הקבלנים הפרטיים נקבע, כי משרד המשפטים מעוניין למסור בתנאי קבלנות ביצוע עבודות הקשורות בטיפול בנושאי שומות, הפקעות, נושאי חוק הגנת הדייר, פינויים ומתן עדות, כפי שיידרש בקשר לעניינים שבטיפול האגף. תמורת ביצוע העבודות ומילוי יתר התחייבויות של השמאי, שילם המשרד, על פי ההסכם (עד מאי 1981), סכום חודשי קבוע, הגע בין 5,000 ל-8,000 שקל, לפי כישוריו של השמאי בתוספת מס ערך מוסף. כן התחייב המשרד להחזיר לשמאי את הוצאותיו בעבור הנסיעות הכרוכות בעבודות שביצע וכן הוצאות אש"ל כמקובל בשירות המדינה. עוד נאמר בהסכמים, שהשמאי ישמור בסוד כל ידיעה אשר תגיע אליו עקב ביצוע העבודות תוך תקופת ביצוען או לאחר מכן.

— חלק מההסכמים, שנחתמו עם השמאים בעלי המשרדים לשמאות, לוקים בחסר, מאחר שלא נקבעה בהם כמות העבודה, שיש לבצע בכל חודש, כגון ימי עבודה שיש להשקיע, מספר שומות, חוות דעת ועדויות שיש להכין. הדיווח, שמגישים השמאים, אינו מאפשר במקרים רבים, לקבוע את היקף העבודה שבוצעה ולא את מינה; במיוחד בדרישות שבהם הוגדרה באופן כללי ביותר העבודה שנעשתה (כמו למשל "רישימת התיקים שהייתי מעורב בהכנתם"). הביקורת עמדה על הצורך, שבחוזים הנערכים עם השמאים הפרטיים, תקבע במפורש בכל מקרה, התמורה הכמותית שהם יתנו לאגף, וכן סדרי דיווח מפורטים, מצד השמאי, על פעולותיו.

— משרד מבקר המדינה היפנה את תשומת לב האגף לכך, שהעסקת שמאים בעלי משרדים פרטיים אינה רצויה הואיל ועלול להיווצר מצב של ניגוד אינטרסים, במיוחד בעת מתן חוות דעת מצד השמאי, בעבור לקוח פרטי, על ערעורים של השמאי הממשלתי בדבר גובה השומה או כמתן עדות בפני בית המשפט. נוסף לזה, לשמאים אלה יש גישה תופשית למקורות המידע שנאגרים באגף, והם יכולים לנצלם לעסקיהם הפרטיים, דבר הנמנע

משמאים אחרים. משרד מבקר המדינה הדגיש, כי אם יש הכרח להעסיק שמאים פרטיים, כדי להתגבר על עומס העבודה, מן הצורך לקבוע הסדרים נאותים שימנעו ניגוד אינטרסים בעבודתם: יש לכלול בחוזה עם השמאי הפרטי סעיף המחייב אותו לא למפל, מטעם המשרד, בשומת הנוגעות ללקוחות או לשטח קרקע, שהייתה לו נגיעה בהם כשמאי פרטי, ולהימנע, מקבלת עבודות פרטיות הנוגעות ללקוחות או לשטחי קרקע שסיפל בהם מטעם המשרד, וזאת גם כמשך תקופה מזגזגת לאחר סיום קשריו עם המשרד.

העסקת עובדים בשעות נוספות

הוראות התקש"ר קובעות: מנהל יחידה רשאי להעסיק את עובדי יחידתו בשעות נוספות במסגרת ההקצבה בלבד ובתנאי שלא יעסיק עובד יותר מ-30 שעות נוספות בחודש; ההוראות אינן משחררות את המשרדים מקבלת היתר להעסקה בשעות נוספות, על פי חוק שעות עבודה ומנוחה, התשי"א-1951, אם היתר זה דרוש על פי החוק האמור. עובד המועסק בשעות נוספות לפי רישום חייב לרשום מדי יום ביומו את שעות העבודה הנוספות בטופס "רישום עבודה בשעות נוספות". עובדים המדורגים בדרגה י"ן ומעלה, של הדירוג האחד הנדרשים לעבוד בשעות נוספות, יקבלו תשלום בעד 50 שעות נוספות בחודש בלבד. התשלום ייעשה על סמך רישום ולפי אישור המנהל הכללי של המשרד שבו מועסקים העובדים.

בנובמבר 1979 הודיע מנהל המחלקה לענייני עובדים של המשרד לחשב המשרד, שנציבות שירות המדינה אישרה לעשרה עובדים (קבוצה א' — ימית, סיני ומרחב שלמה) 80 שעות נוספות בחודש לכל אחד, ול-13 עובדים (קבוצה ב', בענייני חוק הגנת הדייר) 70 שעות לכל אחד. האישור היה לתקופה של חצי שנה (עד 30.4.80), וחודש מפעם לפעם לפי המלצת מנהל האגף.

ב-3.5.81 אישר השמאי הממשלתי הראשי, באישור מינהל המשרד, לשבעה עובדי הנהלת האגף והלשכה המחוזית בירושלים מכסה מירבית של 80 שעות נוספות בחודש לכל אחד. למנהל לשכת באר שבע אושרו עד 65 שעות בחודש, ולשאר העובדים בכל הלשכות עד 50 שעות. החל בספטמבר 1981 צומצמו השעות הנוספות של עובדי הנהלה ל-75 שעות בלבד.

— הביקורת לא מצאה, כי קיים היתר, על פי החוק, להעסקת העובדים בתיקף האמור, ולא אישור המנהל הכללי לפי התקש"ר.

— לפי דיווח שהגישו חלק מהעובדים, שאושרו להם 70—80 שעות נוספות בכל חודש, הם עבדו לעתים שמונה שעות נוספות ביום, כמשך עשרה ימים בחודש, כאשר העבודה כאותם ימים נמשכה משעה 7.30 בבוקר עד לשעות הלילה המאוחרות. משרד מבקר המדינה העיר למשרד המשפטים, כי עבודה כמספר שעות נוספות כה רב ביום אחד, וכמשך מספר ימים ניכר בכל חודש, מטילה ספק בדבר ניצולן היעיל.

הסדר מקרקעין

עיקרו של הסדר המקרקעין הוא סידור זכויות הקניין במקרקעין בהסתמך על מדידה ומיפוי רשמיים ולאחר חקירה רשמית ופומבית של תביעות לבעלות ולזכויות אחרות במקרקעין. פעולות ההסדר, המקיפות קרקעות בבעלות פרטית או ציבורית וקרקעות בבעלות המדינה, החלו בארץ בתקופת המנדט על יסוד פקודת המקרקעות (סידור זכות קניין) מ-1928 — היום פקודת הסדר זכויות במקרקעין (נוסח חדש), התשכ"ט-1969. במסגרת אגף רישום והסדר המקרקעין, שבמשרד המשפטים (להלן — האגף), פועלות חמש לשכות הסדר מחוזיות: ירושלים, תל אביב והמרכז, הדרום, חיפה, הצפון.

קיימים שלושה גורמים הנוגעים לפעולות ההסדר: הטוען לזכות קניין בקרקע (לגבי תביעות על מקרקעין של המדינה, של רשות הפיתוח ושל הקק"ל — מינהל מקרקעי ישראל); אגף המדידות שבמשרד הבינוי והשיכון, העוסק בצד הטכני של הכנת מפות של שטחי ההסדר על בסיס מדידות בשטח*; ופקד ההסדר (באגף רישום והסדר המקרקעין), שעליו מוטל להוציא ולפרסם הודעות

* בעניין ביקורת על אגף המדידות ראה גם עמ' 187 בד"ר זה.

על מדידה ורישום של זכויות, להודיע על מהלך התקדמות ההסדר, לערוך לוח תביעות ולפרסמו, לחקור תביעות (על תביעות מנוגדות מוסמך להחליט בית משפט מחוזי או בורר), ולערוך לוח זכויות קניין ולפרסמו ברבים. רישום הבעלות מבוצע במירשם המקרקעין.

בתקציבו של האגף כלולות ההקצבות הן לפעולות לרישום הזכויות במקרקעין והן לפעולות להסדר המקרקעין הנוגעות לזכות הקניין. לשנת הכספים 1980 היה התקציב המעודכן של האגף בסך של 11.3 מיליון שקל וההוצאות למעשה הסתכמו ב-12.4 מיליון שקל; שיא כוח אדם מנה 155 משרות. לשנת 1981 הועד סך של 17.82 מיליון שקל ושיא כוח אדם מנה 161 משרות. ההוצאות הארגוניות של האגף, להוציא כוח אדם, כלולות בתקציב הנהלת המשרד.

בחודשים ספטמבר-נובמבר 1981 ערך משרד מבקר המדינה, לסירוגין, ביקורת בלשכות ההסדר תל אביב והמרכז, חיפה והצפון. נבדקו סדרי המינהל בפעולות הסדר הקרקעות, סדרי העברת תביעות בעלות לבתי המשפט, והקשר בין לשכות ההסדר לבין אגף המדידות ומינהל מקרקעי ישראל. ביקורת קודמת נערכה בשנת 1967 (ד"ח שנתי 18, עמ' 371), וביקורת מעקב בשנת 1969 (ד"ח שנתי 20, עמ' 449).

1. במאי 1966 מינה המנהל הכללי של המשרד ועדה לבדיקת תהליכי העבודה בהסדר הקרקעות. מבקר המדינה הצביע בביקורת הקודמת מ-1967 על כך, שלקידום פעולות ההסדר דרוש, שתוכן תכנית אב לפעולות בכל שטחי הארץ, שתהא מוסכמת ומתואמת בין כל הגורמים הנוגעים לדבר. האגף השיב, שתעובד תכנית רבי-שנתית במגמה להביא לסיום ההסדר, תוך תקופה מתקבלת על הדעת. ב-1968 קבעה הוועדה, שביצועה של תכנית האב להסדר הקרקעות במדינה ימשך 25 שנים; מאחר שהתברר שתקופה זו ארוכה מדי הוחלט למנות ועדה שנייה שתבדוק אפשרויות לקיצור התקופה.

בביקורת הנוכחית הועלה, שוועדה בין-משרדית לבדיקת תהליכי העבודה בהסדר המקרקעין מונתה במאי 1972, בתיאום עם משרד העבודה, והורכבה מנציגים של אגף המדידות, של מינהל מקרקעי ישראל ושל משרד המשפטים. בדצמבר אותה שנה פרסמה הוועדה ד"ח מסכם שבו נקבע, שכדי להשלים לאחר עשר שנות עבודה את ההסדר ב-90% בקירוב משטח המדינה, בגבולות הקו הירוק, יש צורך להכפיל את מספר הגושים, שמדידתם ושירותם יסתיימו על ידי אגף המדידות בכל שנה. הוועדה המליצה לתת עדיפות להסדר הקרקעות שהן בבעלות המדינה או בניהולה. הכפלת התפוקה בהסדר הקרקעות חייבה שינויים במבנה הארגוני בשלושת הגופים הנוטלים חלק בתהליך ההסדר. משרד המשפטים התבקש לבדוק אפשרות לפישוט ההליכים המשפטיים של הסדר הקרקעות לשם זירוזם. פעולות שלוש הגורמים ליישום המלצות הוועדה החלו, למעשה, רק באפריל 1975.

2. השטח היבשתי של המדינה הוא 20,325,000 דונם. בטבלה שלהלן נתונים על מצב הסדר המקרקעין לתקופה 1.474-313.81, כפי שריכוז משרד מבקר המדינה, בהסתמך על דיווחי הנהלת האגף (בדונמים):

שטח שלא הוסדר	שטח שהוסדר	שנת הכספים
5,352,500 (עד 31.3.74)	69,000	1974
	242,700	1975
	118,500	1976
	171,500	1977
4,750,800	601,700	ס"ה
	398,650	1978
	309,120	1979
	462,882	1980
3,530,148 (1)	1,170,652	ס"ה

(1) מזה כשלושה מיליון דונם באיזור הנגב.

ביוני אותה שנה נחתמו עם מל"מ שני הסכמים בסך כולל של 1.6 מיליון שקל. בהסכם אחד התחייב מל"מ לתפעל את המערכת, שנכתבה על ידי המינהל, באופן שוטף, לרבות הכנסת תיקונים נדרשים בתכניות, הוספת תכניות חדשות וארגון קבצים מחדש, כל זאת תמורת 1.2 מיליון שקל. בהסכם שני התחייב מל"מ לספק ציוד ושירותי תקשורת למחשב בסך 400,000 שקל, לא כולל התיקודות. כן הוסכם, כי בעבור תפעול שוטף של מערכת רישום מקרקעין בלשכת הרישום בפתח תקוה, יושלם סכום נוסף של 450,000 שקל.

— הסבת נתוני רישום המקרקעין של הלשכה בפתח תקוה למחשב החלה ב־1979 והושלמה ביוני 1980; לא נרשמו עידכונים בקשר לעסקאות שנערכו מאז, והמאגזין הנכון של הבעלות על המקרקעין אינו משתקף במערכת שבמחשב. דרוש, שתיעשה פעולת עדכון של כל רשומות המערכת הממוחשבת בדרך של אימות כנגד המרשם. עם האימות יינתן תוקף משפטי לרשומות המערכת הממוחשבת (ראה להלן). בינואר 1982 הודיע המשרד למשרד מבקר המדינה, כי החל בעידכון הרישומים בחודש דצמבר 1981.

— משרד המשפטים לא בדק: אם מל"מ יכול לקלוט גם את נתוני שאר שמזנה לשכות רישום המקרקעין מבחינת קיבולת המחשב, הציוד וקווי תקשורת, או האם רצוי להפעיל מיני־מחשב בכל לשכת רישום מקרקעין, ומה תהיה העלות בכל אחת מאפשרות אלו.

בתשובתו מ־פברואר 1982, הודיע המשרד למשרד מבקר המדינה, כי לאחר שיושלמו הכנת התכניות וההרצה השוטפת של נתוני לשכת הרישום בפתח תקוה, תיערך בדיקה בדבר הדרך הרצויה לעיבוד הנתונים של יתר הלשכות והסבתם למחשב.

2. על פי חוק המקרקעין התשכ"ט—1969, הרישום בפנקסים לגבי מקרקעין מוסדרים הוא ראייה חותכת לתוכנו, ולגבי מקרקעין לא מוסדרים — ראייה לכאורה לתוכנו. משרד המשפטים מקפיד על דיוק מירבי ברישום פרטי המקרקעין בפנקסים. בשיטה הקיימת, שלפיה ניהול הפנקסים נעשה באופן ידני, משמשת חתימת עובדים, שהוסמכו לכך כאישור סופי לנכונות פרטיה של כל עסקה. שיטה זו אינה ניתנת לביצוע על גבי קובץ מגנטי.

לצורך מתן תוקף משפטי לפנקסים, שינוהלו באמצעות המחשב, תוקנו ביוני 1979 תקנות המקרקעין (ניהול ורישום), התש"ל—1969, ולפיהן הפנקסים והרישומים בהם יכולים להתנהל גם על גבי סרט מגנטי בכל שיטה המתאימה למערכת המיחשוב. לשם כך יוקצה לכל עובד, שהוסמך לכך על ידי שר המשפטים, צופן אשר יאפשר לו גישה באמצעות המסוף אל הקובץ שבמחשב כדי לשלוף רשומות ולתת תוקף משפטי לשינויים בהן. הצופן מצטרף לאחר מכן לנתונים שברשומה, כך שבקריאת רשומה, שנשלפה מן הקובץ, ניתן לקבוע מי נתן את התוקף המשפטי. צופן זה יבוא במקום החתימה בכתב יד, הנהוגה עד כה במירשם. בדעת המשרד לשנות את הצופן מזמן לזמן ולשמור את רשימת הצופנים בכספת. במקביל נמצאת גם במחשב רשימה של הצופנים ושל המשתמשים בהם.

— המערכת כפי שתוכננה, תאפשר לעובד מל"מ, המכיר את התוכנה (תכניות לעיבוד הנתונים במחשב), או לעובד המשרד — אשר לא הוסמך לשנות נתונים בקובץ, אולם הצופן הניע לידעתו והוא מכיר את תהליך הרישום — לבצע שינויים בבעלות, או בפרטים אחרים של נכסים, בקובץ. במקרה כזה רשם מקרקעין, שיקרא רשומה במסוף שברשותו, עלול לאשר העברת בעלות שלא על ידי הבעלים החוקיים ושלא כחוק. מדובר בנכסים בעלי ערך רב ואשר בחלק מהם אין תנועה במשך שנים רבות. בעל הנכס והחוקי יעמוד על השינוי ברישום הנכס רק כשיבוא, הוא או נציגו, לבצע עסקה בנכס. יצוין, כי לפי סעיף 10 לחוק המקרקעין, מי שרכש זכות במקרקעין מוסדרים בתמורה והסתמך בתום לב על הרישום, יחא כוחה של זכותו ופה אף אם הרישום לא היה נכון.*

משרד מבקר המדינה המליץ לא להפעיל את המערכת, במתכנתה הנוכחית, תפעול שוטף לפני שייכנסו בה שנוי משמעותי, אשר ימנע אפשרויות של ניצולה לרעה.

בתשובתו, מ־פברואר 1982, הודיע המשרד כי מל"מ יסיים, בשנת הכספים 1981, את הכנת התכניות הקשורות להפעלת המערכות בלשכת רישום מקרקעין בפתח תקוה, כולל תפעול שוטף והרצה

* בהקשר להוראה זו קבע לאחרונה בית המשפט המחוזי בירושלים, במקרה שבו רישום שינוי בעלות בקרקע הושג על פי יפוי כוח מזויף והסרקע נמכרה בתמורה לקונה בתום לב, כי אין להוראה האמורה מתייחסת רק לרישום בלתי נכון מחמת טעות וכי הקונה אכן רכש זכויות בקרקע. במועד סיום הביקורת היה תלוי ועומד ערעור בבית המשפט הפלילי על פסק דין זה.

של המערכת. כן הודיע המשרד, כי דן עם מל"מ על שיטות האבטחה שיש לנקוט וכי סוכם, שמל"מ יערוך בדיקה נוספת לגבי הגישה של עובדיו לקובץ.

— המשרד לא המציא למשרד מבקר המדינה נוהל גיבוי ושיחזור נתונים, למקרה של תקלה או למקרה שכל הקובץ המגנטי של רישום מקרקעין בפתח תקוה יושמד, או ימחק בדרך כלשהי.

3. עם הפסקת ביצוע הפרוייקט המשותף (ראה לעיל) בשנת 1980 פעל המינהל בתחומים הבאים :

(א) השלים נתונים בשלוש תת-המערכות, שפעלו באורח שוטף במינהל — גבייה, עיסקאות וארכיונים — ופעל לשילוב ביניהן.

(ב) בשנת 1981 התחיל המינהל בהכנת קובץ לצורך עיבוד במחשב וכן ריכז נתונים על הנכסים שבניהולו על פי נתונים שבכרטיס ידני. בעת ההסבה, בדק המינהל את נכונות הנתונים ושלמותם, בדרך של השוואה למערכות ממוחשבות קיימות. ההסבה לעיבוד במחשב החלה לגבי הנכסים שבמחוז הצפון, ובדעת המינהל להמשיך את ההסבה לגבי יתר המחוזות.

(ג) המינהל התל בניסויים של העברת נתוני מפות של גושים, של תכניות בניין ערים (תב"ע) ושל הקצאות של הנכסים שבניהולו לקובץ מגנטי. המטרה היא לאפשר קבלת תשובות לשאלות (מפות ומידע אחר) בכל הנוגע לקשרים בין המפות לסוגיהן ובכך לקבל מידע משולב ומדויק על כל יחידת קרקע.

המשרד תכנן להעביר עד לסוף שנת הכספים 1981 לעיבוד במחשב את נתוני רישום המקרקעין כלשכת רישום מקרקעין בפתח תקוה. נוכח התוצאות מדעיתו להעביר לעיבוד במחשב גם את נתוני יתר הלשכות בארץ. המערכת, כפי שתוכננה, תאפשר לשנות, שלא כחוק, נתונים בקובץ המתנהל במחשב ולהעביר נכסים משם בעל החוקי הרישום לשם אדם אחר.

משרד מבקר המדינה התריע על העדר בקרה ועל האפשרויות הקיימות לניצול מצב זה לרעה, והמליץ שלא להפעיל את המערכת לפני שיוכנס בה שינוי משמעותי, אשר ימנע אפשרויות אלו.

רשם הפטנטים, מדגמים וסימני מסחר

1. בראש אגף הפטנטים, המדגמים וסימני המסחר, שבמשרד המשפטים (להלן — האגף/הלשכה), מכהן רשם הפטנטים, המתמנה על ידי שר המשפטים וכפוף מינהלית למנהל הכללי של המשרד. עיקר תפקידו של הרשם להבטיח הגנה משפטית על קנייני הרוח והתעשייה, ובפרט להעניק פטנטים ולרשום מדגמים וסימני מסחר, לאחר בחינת כשרותם והבטחת זכויותיהם של ממציאים ויצרנים. פעולות אלה של הרשם מוסדרות על פי חוק הפטנטים, התשכ"ז—1967, ותקנות הפטנטים (נהלי הלשכה, סדרי דין, מסמכים ואגרות), התשכ"ח—1968. רישום המדגמים מוסדר עדיין על פי פקודת הפטנטים והמדגמים משנת 1924 ; שאר החוקים הנוגעים לתחום זה הם פקודת סימני המסחר (נוסח חדש), התשל"ב—1972, החוק להגנת כינויי מקור, התשכ"ה—1965, וחקיקת משנה בתחומים אלה.

החוקים האמורים מעניקים לרשם סמכויות שיפוטיות — שמיעת התנגדויות והכרעה בהן ; הרשם גם קובע, תוך התייעצות עם הנהלת המשרד ועם משרד החוץ, את עמדת המדינה בבעיות בין לאומיות של הגנה על קנייני הרוח והתעשייה. הרשם מכהן גם כיושב ראש הוועדה לתיקון החוקים הנוגעים לדבר, וכחבר בוועדות בין-משרדיות שונות הנוגעות לתחום האמצאות.

להלן נתונים על תקציב האגף והוצאה למעשה (בשקלים), וכווח האדם בו :

שנת הכספים	שיא כוח אדם (משרות)	מועסקים למעשה (עובדים)	התקציב לאחר שינויים	הוצאה למעשה	הוצאה מותנית בהכנסה	הוצאה מותנית בהכנסה
1979	37	38	1,278,000	1,170,900	150,000	149,300
1980	34	36	2,472,000	2,484,000	354,000	350,600

בשנת הכספים 1981, נקעד לאגף תקציב בסך של 3.87 מיליון שקל וסך של 430,000 שקל הוצאה מותנית בהכנסה.

ההוצאות הארגוניות של האגף כלולות בסעיפי המינהל והארגון של משרד המשפטים. האגף גובה אגרות שונות בגין שירותים, שהוא נותן על פי התקנות, והן מתעברות להכנסות המדינה; ההכנסות בשנות הכספים 1979—1981 היו כלהלן:

שנת הכספים	הכנסות (בשקלים)
1979	248,000
1980	2,434,000
1981 (סוף דצמבר)	3,637,744

2. בחודשים יולי—ספטמבר 1981 נערכה, לסרוגין, ביקורת על פעולות האגף. נבדקו סידורי המינהל בטיפול במתן פטנטים וסימני מסחר, וכן גביית אגרות ורישומן בכ-800 תיקים. ביקורת קודמת באגף נערכה בשנת 1970 (ראה דו"ח שנתי 21, עמ' 398), וביקורת מעקב ב-1972 (דו"ח שנתי 23, עמ' 458).

פטנטים

סדרי הטיפול בבקשות

1. בתחילת שנת 1979 היו בתוקף, בארץ, 11,997 פטנטים. במשך אותה שנה נוספו 1,350 פטנטים חדשים, ובוטלו או פג תוקפם של 1,705 פטנטים (מרביתם בגלל אי תשלום אגרת חידוש); נותרו, איפוא, בסוף השנה 11,642 פטנטים. בשנת 1980 ניתנו 1,734 פטנטים ובוטלו או פג תוקפם של 1,523; בסוף 1980 נשארו בתוקף 11,853 פטנטים. בשנת 1981 נוספו 1,553 ובוטלו 1,984; ב-31.12.81 נותרו בתוקף 11,422 פטנטים.

המבקש לרשום פטנט חייב להגיש ללשכה טופס בקשה בצירוף תשלום אגרה שנקבעה בתקנות. בבקשה יש לפרט את שם ותיאור הפטנט, שרטוטים לפי הצורך, וכן דרכי הביצוע של האמצאה שעל פיהן יוכל בעל מקצוע לבצעה. הוגשה בקשה, מאשר הרשם למבקש, בהקדם האפשרי, את דבר ההגשה, ויפרסם ברשומות, על חשבון המבקש, את שם המבקש, תאריך הבקשה, ואת שם האמצאה בעברית ובאנגלית. פרסום זה נקרא "יומן הפטנטים והמדגמים". היומן מתפרסם בסוף כל חודש וכולל את כל הפרסומים המתחייבים מהנקבע בחוק ובתקנות. בעת ובעונה אחת בודקת מוזכרות הלשכה אם אמנם מולאה הבקשה כהלכה וצורפו אליה כל המסמכים הדרושים; המעקב אחר מילוי דרישות אלה נתון בידי סגן הרשם. לאחר שהומצאו המסמכים הנדרשים על פי החוק והתקנות מוחזר התיק לארכיב עד שיוגש תורו לבחינה. תקופה זו נמשכת בדרך כלל עד כשנתיים; כך גם נאמר ב"מדריך למבקש פטנט בישראל", שהוציאה לשכת הפטנטים. מלשון החוק והתקנות ניתן ללמוד, שהמחוקק מייחס חשיבות רבה למשך הטיפול בבקשות, בזה שקבע שהמבקש צריך להשיב לדרישות הלשכה תוך פרק זמן קבוע ואם אין באפשרותו לעשות כן במועד שנקבע, עליו לבקש הארכת המועד ואף לשלם אגרה לשם כך. אין להגיש תביעה על הפרת זכויות יוצרים אלא לאחר שניתן הפטנט; כל עוד לא ניתן הפטנט, אין הגנה לממציא.

בטבלה הבאה נתונים על מספר הבקשות בשנים 1978—1981, כולל יתרה משנים קודמות, והטיפול בהן, על פי דיווחי האגף להנהלת המשרד:

יתרת הבקשות שלא נבחנו עד לתחילת השנה	בקשות שהוגשו על ידי המבקשים	נבחנו במשך השנה	בקשות שנתקבלו במשך השנה	בקשות שנותרו לבחינה בסוף השנה
1978	4,120	2,621	2,040	199
1979	4,502	2,715	2,004	248
1980	4,965	2,773	2,044	264
1981	5,430	2,859	2,198	295

— הנתונים במטלה מצביעים על כך, שכתקופה 1.1.78–31.12.81 חל גידול במספר הבקשות שעדיין לא נבחנו, בשיעור של כ-40% (5,796 בקשות לעומת 4,120); דבר זה גרם לכך שזמן ההמתנה גדל במידה ניכרת.

בעת הביקורת הקודמת ב-1970 הועסקו בלשכת הפטנטים 15 בוחנים, ואילו בשנת 1980 הועסקו 17 בוחנים. בשנת 1970 הוגשו ללשכה 2,295 בקשות לרישום פטנט וטופלו 2,318 בקשות, דהיינו 155 בקשות בממוצע לבוחן. לעומת זאת, בשנת 1980 הוגשו ללשכה 2,773 בקשות וטופלו 2,044, דהיינו 120 בקשות בממוצע לבוחן. יוצא, איפוא, שבממוצע ירדה התפוקה לעובד בכרבע. בתשובתו מדצמבר 1981 הסביר הרשם, כי הגורם העיקרי לירידה בתפוקה הממוצעת נעוץ בגידול מתמיד במספרם של מסמכי הפטנטים שבהם חייבים הבוחנים לעיין.

2. במטרה לבדוק את הסיבות והגורמים לטיפול הממושך עד לתחילת הבחינה, סקר משרד מבקר המדינה את הטיפול ב-558 תיקים, שנפתחו בשנים 1975–1979 (כולל 21 תיקים משנת 1972 שהטיפול בהם נמשך שנים רבות). להלן התפלגות הבקשות מאז הגשתן עד למועד תחילת בחינתן:

— רק כ-220 בקשות (40%) החלה הבחינה תוך שנתיים; כ-158 בקשות (28%) החלה הבחינה במשך השנה השלישית לאחר הגשת הבקשה; כ-109 בקשות (19%) לא החלה הבחינה עד למועד סיום הביקורת, אם כי חלפו מאז הגשתן בין 27 ל-57 חודשים. לגבי 56 בקשות לא היו נתונים שיאפשרו לקבוע מתי נמסרה הבקשה לבחינה; כ-15 בקשות (3%) החלה הבחינה בשנה הרביעית להגשתן ואילך. יוצא, שכ-50% מהבקשות החלה הבחינה לאחר שחלפה תקופה של 25 חודשים ויותר.

הסיבות העיקריות לטיפול המינהלי הממושך היו כדלקמן: איחור של יותר מארבעה חודשים במתן התשובה למבקש, למרות שקיימת הקפדה לגבי המבקש, החייב לענות לפניית הלשכה תוך ארבעה חודשים, כנקבע בתקנות. בעשרות מקרים המבקשים לא ענו במועד לפניית הלשכה, אולם זו לא שיגרה תזכורות במועד סביר; בעשרות תיקים אחרים הופסק קשר המכתבים עם המבקש משנה אחת עד לארבע שנים, ותיקים אלה נשארו במועד הביקורת, פתוחים ללא טיפול.

3. ארבעה חודשים בקירוב לפני המועד שבו אמורה הבקשה לעמוד לבחינה, שולחת הלשכה הודעה למבקש שבה הוא נדרש למסור את הפרטים הבאים: פירוט הארצות שבהן נתבקשה הגנה על האמצאה נשוא הבקשה, על ידי המבקש או מי שקדם לו בזכות בעלות; האסמכתאות שעליהן הסתמכה הרשות במדינה שבה נבחנה הבקשה. לאחר קבלת תשובה העונה על דרישות החוק והתקנות מתחיל הבוחן לטפל בבקשה עד לאישורה הסופי. לאחר האישור מחייב החוק לפרסם את דבר קיבול הבקשה, דהיינו — עמידתה במבחנים כנדרש בחוק, ואם תוך שלושה חודשים מיום הפרסום לא הוגשה התנגדות למתן הפטנט, ניתנת למבקש תעודת פטנט, שנרשם בפנקס הפטנטים.

— משרד מבקר המדינה בדק מרגם אקראי של 545 תיקים, שנפתחו בשנים 1972–1978, במטרה לבחון את הטיפול בהם מאז הגשת הבקשה ועד לפרסום הקיבול, והעלה כלהלן: כ-30 תיקים (6%) הסתיימו הטיפול תוך שנתיים בלבד; לגבי 127 תיקים (23%) פורסם הקיבול תוך השנה השלישית; לגבי 181 תיקים (34%) במשך השנה הרביעית; 70 תיקים (12%) לאחר תום ארבע שנים; לגבי 137 תיקים (25%) לא פורסם עדיין קיבול למרות שחלפו בין שלוש שנים וחצי לשש שנים וחצי מאז הגשת הבקשות. התמשכות הטיפול במשך שנים רבות נבעה בעיקר מהפסקת הטיפול לתקופה העולה על חצי שנה, ובמקרים בודדים למשך שלוש שנים (כ-40 תיקים); לאחר שהמבקש לא ענה לפניית האגף לא נשלחו אליו תזכורות או התראה והתיקים נשארו ללא טיפול למועד הביקורת (כ-30 תיקים); תשובות ותזכורות של האגף נשלחו באיחור — לאחר שחלפו חמישה חודשים ויותר מאז פניית המבקש.

4. הפיקוח והמעקב אחר עבודת בוחני הפטנטים, החל במשלוח דרישה, על פי סעיף 18 לחוק, ועד לקיבול הפטנט, הם בידי האחראי על הבוחנים. הפיקוח והמעקב נעשים בעיקר בשתי דרכים: האחת — באמצעות רשימת מספרים שוטפים של התיקים, שבה מפורטים שלבי הטיפול; והשנייה — ניהול רשימות חודשיות שמגישים הבוחנים לאחראי, ובהן פירוט התיקים שהטיפול בהם נעשה במשך החודש: נוסף על כך, עורך האחראי בדיקות מפעם לפעם בתיקיה במטרה לאתר פיגורים בשלבי הטיפול.

— הבדיקות הנעשות אינן שיטתיות די הצורך ואינן מספיקות, שכן ברשימה של מספרי התיקים, לא נקובים תאריכי הטיפול. נמצאו מספרי תיקים לא מעטים שלא טופל בהם והאחראי על הבוחנים לא בדק את הסיבות לכך. אשר לרשימות החודשיות מתברר, שהאחראי אינו בודק אם הן מלאות ותואמות את מספר התיקים שקיבלו הבוחנים.

ממצאים על נושא התמשכות הטיפול מעת הגשת הבקשה עד למתן תעודת פטנט הועלו גם בבדיקות הקודמת משנת 1970 וכן בבדיקות המעקב מ-1973. הבדיקות הנוכחיות העלתה, שלא חל שיפור בנושא זה. להתמשכות זו יש לייחס חשיבות מרובה נוכח העובדה שלפי סעיף 179 של החוק ניתנת הגנה למבקש רק ממזעזע רישום הפטנט.

פעולות רישום וענייני כספים

1. בחוק ובתקנות נקבעו סוגי הפעולות של הרשם החייבות בפרסום ברשומות, כגון: הגשת בקשה לפטנט, בקשות שקיבלו, פטנטים שניתנו, בוטלו או הודשו, והודעות שונות — העברת בעלות, שיעבודים ושינויים שונים. דפי זמן הפטנטים והמדגמים, שבהם פורסמו הבקשות שהוגשו, מאוגדים בספר נפרד ומשמשים למעקב אחר הטיפול בתיקים שנפתחו (להלן — "יומן המעקב"). ביומן המעקב נרשמים מועד העברת התיק לבוחן, תאריך פרסום הקיבול ברשומות, או ציון העובדה שהתיק הונח מצד המבקש.

משרד מבקר המדינה מייין את הרישומים ביומן המעקב לגבי 3,000 בקשות מהשנים 1975—1977 ונמצא: 1,847 בקשות (62%) קיבלו, 832 בקשות (27%) הופסקו הטיפול; ובי-318 בקשות (11%) לא הסתיים הטיפול.

— בדיקת הרישומים העלתה, שהם אינם מנוהלים באורח תקין: בעיון בי-318 התיקים האמורים, שהטיפול בהם לא הסתיים, נמצא, כי לגבי 200 תיקים פורסם קיבול אך הדבר לא צוין ביומן; בי-18 תיקים נוספים הופסק הטיפול וגם דבר זה לא צוין ביומן; יוצא אפוא כי רק כ-100 מתוך 318 תיקים טרם הסתיים הטיפול. כמו כן, נמצאו עשרות מקרים שביזמן המעקב לא צוין שהתיק נמסר לטיפול הבוחן אולם התברר, שהתיק טופל. נמצאו גם מקרים לא מעטים שביזמן רישומם רק מספר הבקשה ותאריך הגשתה, בלי לציין פרטים נוספים, כגון שם הממציא ושם האמצאה, אך למעשה ניתן פטנט. כמצב זה אין היומן יכול לשמש כלי עזר למעקב אחר הטיפול בתיק.

2. על פי הנאמר בחוק, "מתן פטנט יירשם בפנקס ולבעליו תנתן תעודה על כך". כמו כן נקבע בחוק או בתקנות כי פעולות רבות, כגון שינוי כתובת ושינוי בעלות חייבות ברישום ו/או בפרסום, הן לפני מתן הפטנט והן אחרי שזה ניתן, בתנאי ששולמה האגרה המאוימה.

מרבית הבקשות למתן פטנט מוגשות על ידי משרדים של עורכי פטנטים ומיעוטן על ידי יחידים. עורכי הפטנטים מצרפים, בדרך כלל, להמחאה על תשלום האגרה, טופס מיוחד שנשלח אליהם על ידי הלשכה, ובו פירוט מספרי התיקים/הבקשות והפעולה הנדרשת. לאחר הפקדת ההמחאה בבנק הדואר, מועברת הקבלה המקורית של הבנק, למשלם; העותק, בצירוף הטופס המיוחד, מתוויקים לפי מיספור שוטף בהתאם לתאריכי קבלת התשלום. לאחר ששולמה האגרה חייבת הלשכה לרשום את הפעולה בתיק או בפנקס הפטנטים ולפרסמה ברשומות.

— משרד מבקר המדינה ערך בדיקה מסודרת, שהקיפה מדגם אקראי של אגרות ששולמו במשך החודשים דצמבר 1980, ינואר, יוני, יולי ואוגוסט 1981, אשר העלתה: היה חוסר הקפדה בדבר רישום העברת בעלות של פטנט או פעולה אחרת; הקדר איזכור הפעולה שבגינה שולמה האגרה; חוסר פרטים המאפשרים בדיקה של נכונות התשלום ואם אמנם נעשתה הפעולה שבעבורה שולם התשלום:

(א) 16 פעולות של רישום העברת בעלות, חידוש פטנט, תיקון שם אמצאה או פעולה אחרת, לא נרשמו בפנקס הפטנטים;

(ב) בי-50 מקרים לא צויין בקבלה של בנק הדואר ו/או בטופס המיוחד, בעבור איזון פעולה שולמה האגרה או מספר הבקשה/הפטנט. בחלק מהמקרים, כשמספר הבקשה צויין, חסרה תעודת הפטנט. בידי משרד מבקר המדינה לא עלה לאחר את הבקשות/התיקים ולכן לא נבדק בדרך אחרת, אם אמנם בוצעו הפעולות שבעבורן שולם.

(ג) בארבעה מקרים שולמו חובות בנין אגרות, או הופחתו תשלומים עורפים שמגיעים למבקשים, אך הנתונים שבטפסים ו/או בקבלות של בנק הדואר לא היו מספיקים כדי לבדוק את נכונות הפעולה שנעשתה.

(ד) נמצאו קבלות של בנק הדואר ללא מיספור שוטף של הקופה; כמו כן נמצא, שלא היתה רציפות במיספור השוטף.

3. במהלך הביקורת נבדקו דרכי הטיפול בהמחאות (שיקים), המתקבלות כתשלום בעבור אגרות ושירותים שנותנת הלשכה, וכן תדירות הפקדתן בבנק הדואר.

— נמצאו 47 המחאות שלא הוחזקו בכספת, אלא היו מונחות ימים מספר על השולחן שבמוכירות; ההמחאות הופקדו בבנק הדואר, באיחור של כעשרה ימים. גם מעיון בתיק השוטף, שבו מתויקות באופן כרונולוגי רשימות התשלום של מבקשי הפטנטים ושאליהן צורפו הקבלות של בנק הדואר, התברר, שהפקדתן הושגתה: אגרות שנתקבלו בימים 20.7.81—22.7.81 הופקדו רק ב־7.8.81; חלק מהאגרות שנתקבלו ב־22.7.81 הופקדו בבנק רק ב־16.8.81.

סימני מסחר

1. סימן מסחרי או סימן שירות משמש, או מיועד לשמש, לאדם לעניין הטובין שהוא מייצר או סוחר בהם. רישומו התקף של אדם כבעל סימן מסחרי או סימן שירות מזכה אותו בשימוש ייחודי בסימן זה של הטובין, שלגביהם נרשם הסימן, בכל הנוגע אליהם. במחלקת לסימני מסחר מועסקים ששה עובדים, לעומת שמונה שהועסקו לפני שנים אחדות.

2. בטבלה הבאה מובאים נתונים על מספר הבקשות לרישום סימני מסחר בשנים 1976—1981, על פי הדוחות החודשיים שהוגשו להנהלת משרד המשפטים:

1976	1,641	1,801	1,705	1,737	מיון הבקשות החדשות	
					מחזור	מהארץ
1977	1,737	1,810	1,437	2,110	579	1,231
1978	2,110	1,831	1,237	2,704	630	1,201
1979	2,704	2,158	1,847	3,015	718	1,440
1980	3,015	2,130	983	4,162	659	1,471
1981	4,162	1,618	1,546	4,234	531	1,087

— מתוני הטבלה עולה, שגדל מספר הבקשות שנותרו לבחינה בסוף כל שנה — מ־1,737 בקשות בסוף שנת 1976, ל־4,234 בסוף ספטמבר 1981 — היינו גידול בשיעור של 140%.

— מחלקת סימני המסחר שוכנת בבניין נפרד והיא מחזיקה בחמישה חדרים, ששניים מהם משמשים גם את פרקליטות המחוז הנמצאת בשכנות. הארכיב, המשמש גם את פרקליטות המחוז, צר מלהכיל את אלפי התיקים של שתי היחידות וכתוצאה מכך מאות תיקים מונחים באי סדר על הרצפה או על המדפים. כתוצאה מההפרדה הפיסית בין אגף הרשם לבין בניין המחלקה, מנהלת האחרונה שירותי מוכירות נפרדים, כגון דואר וכספים. מרבית המונחים המקצועיים בשימוש המחלקה הם באנגלית, לכן התעודות והמסמכים שמנפיקה המחלקה חייבים להיות בשתי שפות; בהעדר מכוונת כתיבה דו-לשונית יש צורך להדפיס כל מסמך פעמיים, פעם בעברית ופעם באנגלית, דבר המקשה על ביצוע העבודה. התברר גם, שהכרטיסיות המשמשות את המחלקה אינן מודפסות, אלא נרשמות בכתב יד, דבר הגורם זמן רב ועולל לגרום טעויות.

ארכיון הלשכה

יעילותו של שירות שארכיון נותן, תלויה במידת יכולתו לאתר במהירות את התיקים הנמצאים בו ולעקוב אחר תנועתם. אחד האמצעים המקובלים בקשר לכך הוא כרטיס תנועת התיק (להלן — הכרטיס), שבו נרשמים פרטים שיאפשרו את איתור התיק.

— בבדיקה מסודרת, שהקיפה 600 תיקים, נמצאו עשרות תיקים, שהכרטיס היה בתוכם ולא בתיבה המיוחדת שנועדה לכך. התיקיה במשרד הראשי מכילה אלפי תיקים פעילים, המאוחסנים בצפיפות. ערימות של תיקים נוספים נמצאות בהדרי העובדים. מצב זה מקשה מאד על איתור תיק דרוש,

במיוחד כאשר אין הקפדה על ניהול תקין של כרטיס תנועת התיק. יצויין שהתיקים הנמצאים בשני מחסנים שבבניינים סמוכים אינם מסודרים כלל ועיקר: אין סדר כרונולוגי באיציטבאות התיקים, ערימות של תיקים מונחות באי סדר על הרצפה, ושוררים לכלוך ועזובה במחסנים.

מממצאי הביקורת עולה, שהבעייה המרכזית הכרוכה במתן תעודת פטנט היא שהטיפול בבקשה של ממצאי עד למתן התעודה נמשך זמן רב עד כדי ארבע שנים, באותה תקופה אינה ניתנת למבקש הנגה על המצאתו. גם סדרי הניהול של הארכיב אינם מאפשרים אבטחה נאותה של מידע בתקופה שלפני רישום הפטנט או הסימון המסחרי. עוד מתברר מממצאי הביקורת, שחלה ירידה בתפוקתם של הבוחנים וכי אינה קיימת בקרה מינהלתית מספקת. כנגד זה יש לציין, שהפטנטים אשר אישורם מתבקש בשנים האחרונות הם מורכבים ומתוחכמים יותר, ובדיקתם מפילה על הבוחנים עומס נוסף.

לדעת הביקורת, מחייב מצב הדברים, שתיעשה התארגנות מתאימה כדי לצמצם ככל האפשר את משך הטיפול. יש גם מקום לבחינה מחודשת אם במציאות של היום אין השיטה הקיימת מחייבת שינוי יסודי והיערכות מחדש.

בתי הדין לעבודה

1. בספטמבר 1969 הוקמה בישראל מערכת שיפוטית מיוחדת לענייני עבודה, כדי לאפשר ריכוז השיפטה וכן העמקת ההתמחות בבעיות סכסוכי עבודה למיניהם, שלהן גם אופי ציבורי; דרך זו גם עונה על הצורך להגיע לשיפוט מהיר, ככל האפשר. המערכת כלולה, אירגונית, במסגרתה של הנהלת בתי המשפט והיא פועלת על פי חוק בית הדין לעבודה, התשכ"ט-1969 (להלן — החוק) ועל פי התקנות שהותקנו על פיו (להלן — התקנות). על ביצוע החוק ממונים שר המשפטים ושר העבודה והרווחה. החוק קבע שני סוגים של ערכאות: בית דין אזורי, וכאלה יש חמישה; ובית הדין הארצי, היושב גם כערכאת ערעור על החלטות ופסקי דין של בתי הדין האזוריים.

בית דין אזורי דן בהרכב של שלושה: שופט, המשמש אב בית הדין, ושני נציגי ציבור — האחד נציג העובדים והאחר נציג המעבידים. במקרים מסויימים יכול בית הדין לדון בהרכב של אחד. בית הדין הארצי דן בהרכב של שלושה, חמישה או שבעה הכל לפי העניין, ובלבד שבכל הרכב יכהנו שלושה שופטים והיתר יהיו נציגי העובדים והמעבידים. שופטי בית הדין לעבודה, כיתר השופטים במדינה, מתמנים על ידי נשיא המדינה לפי הצעת ועדת מינויים שמביא בפניו שר המשפטים. נציגי הציבור מתמנים על ידי שר המשפטים ושר העבודה והרווחה, לאחר התייעצות בארגון העובדים המייצג את המספר הגדול ביותר של עובדים במדינה, ובארגונים ארציים של מעבידים.

בשנת הכספים 1981 הוקצב לבתי הדין סך של 14.172 מיליון שקל בעבור שכר, ו-370,000 שקל כהוצאה מותנית בהכנסה; ההוצאות האירגוניות שלהם כלולות בתקציב של הנהלת בתי המשפט. שיא כוח האדם הוא 58 משרות; מצבת העובדים בשנת הכספים 1980 היתה 61 משרות, מהן: 20 שופטים, 7 רשמים ו-34 עובדי מינהל. ההוצאה למעשה בשנת 1980 הסתכמה ב-6.014 מיליון שקל.

2. במחצית הראשונה של שנת 1981 ערך משרד מבקר המדינה ביקורת מסורגת על סידרי המינהל בבית הדין הארצי ובשלושה בתי דין אזוריים: בירושלים, בתל אביב ובחיפה. ביקורת קודמת על פעולות בתי הדין נערכה בשנת 1973 (ד"ח שנתי 24, עמ' 487), וביקורת מעקב ב-1975 (ד"ח שנתי 26, עמ' 616).

הטיפול בתיקים

1. בטבלה הבאה מובאים נתונים המתייחסים לתנועת התיקים בבתי הדין האזוריים בחמשת המחוזות, כפי שלוקטו מהדיווח החודשי של בתי הדין להנהלת בתי המשפט: